

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

УДК 321:328.161(477)

Кормич Л. І., НУ «ОЮА»

ПОЛІТИЧНА КРИЗА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ЧИННИКИ ВПЛИВУ

В статті аналізуються внутрішні та зовнішні фактори, які здатні провокувати або поглиблювати політичну кризу. Досліджені чинники та механізми, що забезпечують можливість розв'язання політичної кризи. Причини кризових явищ та способи виходу з кризи розглянуті на прикладі сучасної України.

Проблеми кризових станів політичних систем займають особливе місце в наукових дослідженнях на різних етапах розвитку політичної науки. Тенденції та еволюцію цих понять аналізували теоретики, починаючи з Аристотеля [1] чи Конфуція та продовжували численні розробники конфліктологічних концепцій як Зіммель Г. [2], Токвіль А. [3], або творці теорій кризового управління як Чейз Г., Реджестер М. [4] та багато інших.

Але дана проблематика не втрачає своєї актуальності, оскільки цивілізаційний розвиток постійно супроводжується виникненням та подоланням кризових станів політичних систем. Тому, спираючись на існуючі наукові досягнення, в даній статті стоїть завдання визначити специфіку форм та проявів політичних криз в сучасних українських реаліях. Особливу увагу приділено факторам, що здатні впливати на розвиток кризових явищ, поглиблюючи їх, або, навпаки, стимулюючи розв'язання кризових ситуацій. Також в статті висвітлюються механізми, які сприяють вирішенню конфліктів в різних сферах суспільного та державного розвитку і у міжнародних взаєминах.

Трансформації політичних, соціально-економічних, культурних засад суспільного життя, нажаль, супроводжувались проявом асиметричності відносин, що, в свою чергу, породжувало конфлікти. Ускладнення системи за рахунок утворення нових інституційних форм та її формалізація через вдосконалення правових регламентів не змогли забезпечити достатню стабільність та рівновагу системи в цілому.

Тому з'ясування переваг та слабкостей трансформаційного процесу в сучасній Україні має як теоретичне так і практичне значення, дозволяючи переосмислити зміст даного процесу, виявити основні тенденції і специфіку реалізації стратегій розвитку, визначити існуючі ризики та спрогнозувати можливості виникнення криз, окреслити шляхи запозичення позитивного досвіду подолання та профілактики негативних тенденцій тощо.

Український соціум на початку ХХІ століття зробив два рішучих кроки на шляху до радикальних політичних змін, які мають за мету реальне утвердження пріоритету прав людини і верховенства права та розбудову сучасної моделі демократії в Україні.

З одного боку, це продовження просування шляхом утвердження України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, що проголошено Конституцією України 1996 року, А, з другого, це бажання змінити застарілі і неефективні форми на більш сучасні, відповідно до потреб і інтересів всіх членів суспільства та вимог часу.

Перша спроба відбулась у 2002-2004 роках і завершилась подіями, що увійшли в історію під брендом «Помаранчева революція.» Другим кроком стали події 2013-2014 років, які набули назву «Революції гідності». Обидві події стали наслідком глибокої політичної кризи, в якій опинились і держава, і влада, і суспільство.

В означені періоди до критично низької межі впали рейтинги довіри до всіх без виключення владних інституцій, а також до усталених форм консолідації громадянського суспільства. Різні моніторинги суспільної думки свідчили, що довіра до основних владних інституцій держави не перевищувала 4-8 %, що переконливо доводило нездатність держави виконувати свої публічні функції з належною ефективністю.

Ненабагато краще складалась і ситуація навколо об'єднань громадян як уособлення громадянського суспільства і невід'ємного атрибута демократичного розвитку. Рейтинги більшості з числен-

них політичних партій складала 1-4 %, що взагалі позбавляло їх шансів бути представленими у владі будь-якого рівня та впливати на розробку і прийняття управлінських рішень чи здійснювати дієвий громадський контроль за їх впровадженням.

Тож результат був передбачуваним: потреба змінити не лише владну верхівку, а і сам порядок функціонування політичної системи, механізми суспільних відносин, моделі взаємодії і політичних комунікацій в суспільстві.

Такі складні завдання потребують вирішення в ході багатомірного процесу перебудови основних засад життєдіяльності соціуму. Це, в свою чергу, обумовлює використання різних методів дослідження такої діяльності. Так, шляхом системного аналізу характеризується кризовий стан в цілому, структурно-функціональний аналіз дозволяє висвітлити специфіку поведінки конкретних суб'єктів, порівняльний аналіз дає змогу виявити закономірності і особливості протікання процесів, статистичний аналіз забезпечує обґрунтованість оцінки ефективності способів впливу на кризові стани, а моделювання створює засади прогнозування перспектив політичного розвитку та дозволяє визначити оптимальні шляхи переходу від кризи до сучасної моделі динамічної стабільності.

Кожен з кризових етапів (виникнення, загострення, вирішення) обумовлений конкретними причинами та на кожному з цих етапів діють конкретні фактори впливу, що визначають ступінь глибини кризи та міру ефективності виходу з неї. Саме це і становить безпосередній предмет аналізу.

Діагностика реальної політичної ситуації робить можливою прогнозування перспектив її розвитку. А це, в свою чергу, обумовлює вибір форм та методів вирішення нагальних завдань, спрямованих на попередження кризових явищ або зменшення негативних наслідків їх.

При цьому саме в рамках системного підходу слід аналізувати як безпосередньо прояв політичної кризи, так і модель її врегулювання.

Щодо першого, то це включає аналіз факторів, які обумовлюють виникнення політичної напруги; з'ясування причин, що переводять ситуації у стан конфлікту; та виявлення чинників, здатних поглиблювати конфлікт до стану кризи.

Відносно другого, це стосується комплексного підходу до дослідження процесу розробки антикризової стратегії і тактики,

процесу прийняття рішень щодо розв'язання кризових ситуацій, а також процесу впровадження заходів антикризового управління. Криза – менеджмент має виступати цілісною системою, що гнучко реагує на будь-які зміни ситуації, адаптується до цих змін і пропонує оптимальний варіант подолання кризи, який враховує і часову і витратну складові, скорочуючи терміни та мінімізуючи затрати і втрати в процесі подолання політичної кризи.

Такий підхід дозволяє впроваджувати багатofакторну модель діагностики, прогнозування та розв'язання політичної кризи та робить ефективним процес як попередження так і подолання криз.

Політична криза охоплює практично всі основні суб'єкти політики: суспільство, державу, владу, маючи, передусім, певну специфіку прояву відносно кожного з суб'єктів. Конкретними особливостями відзначаються також і причини, які провокують кризу в суспільній, державній чи управлінській сферах. Та і сама природа криз не є одномірною за наслідками і оцінками, враховуючи не лише руйнівні та дестабілізуючі наслідки криз, а і їх роль в інноваціях суспільного розвитку як регулятора досягнення динамічної стабільності всієї політичної системи та підвищення ефективності управління. Крім того, обмеженість у часі вимагає дуже оперативного і адекватного реагування для досягнення бажаного результату. Саме така багатовимірність і ускладнює розуміння даного явища та практику профілактики і подолання його, або використання з метою подальшого соціального прогресу.

Найбільш очевидною виступає така площина політичної кризи як криза влади. Адже саме тут наочно демонструється неефективне управління, неспроможність дієвого контролю за ситуацією, невідповідність суспільним інтересам, деформація взаємозв'язків між різними рівнями та різними гілками влади, інші негативні риси, що спричиняють кризу. Відповіддю на такий стан речей стає криза довіри до влади з боку суспільства та намагання застосувати методи політичного насилля з боку влади. Подібна ситуація створює деструктивні умови, що унеможливають подальше нормальне функціонування владних інституцій, потребуючи вдосконалення як структури так і принципів та норм управління соціумом.

Функціонування влади в Україні на початку XXI століття продемонструвало найпроблемніші фактори, які переводили напругу в кризу: високий рівень корупції, олігархізація влади, криміналі-

зація влади, клановий характер внутрішньовладних конфліктів, втрата широкої соціальної підтримки тощо.

За таких умов криза вже не могла носити поверхові ознаки процедурної, а ставала кризою розвитку з відповідно зростаючою масовою революційною активністю. Зміни окремих персоналій у владних структурах неспроможні були задовольнити суспільство, знизити протестний потенціал. Постає потреба глибокої перебудови і форми, і змісту влади, що і розпочалось в ході «Помаранчевої революції»: новий Президент, новий уряд, нові принципи взаємин між центром і регіонами, між структурами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Це давало надію на дійсно демократичні трансформації влади і управління, моделі взаємодії влади з суспільством, складових форми держави; розширювало соціальну підтримку дій влади тощо.

Але розпочате дуже швидко звелось нанівець, супроводжуючись внутрішніми конфліктами у владі, зокрема по лінії Президент – Прем'єр – міністр, що призводило до розчарувань стосовно правлячої еліти; підміною реальних реформ їх фактичною імітацією, перерозподілом олігархічних впливів. Тобто, реальні причини, що спричинили кризу, не були усунені, а просто дещо видозмінились.

Розтягування у часі без усунення конкретних кризових причин робило невідворотнім нове коло політичної кризи за певних умов і обставин накопичення негативних факторів. В рамках середньострокової перспективи, яка охоплювала п'ятирічний термін функціонування владних структур, не вдалось досягти значних позитивних змін, тож фактична реставрація тимчасово усунених від влади суб'єктів достатньо швидко відбулась у 2010 році, набувши ще більш загрозливих для прогресивного демократичного поступу ознак та характеристик.

Така ситуація обумовила відкат від демократичних принципів після чергової зміни владної верхівки у 2010 році. Влада набувала все більш кримінального характеру, попираючи права і свободи громадян, стримуючи розвиток громадянського суспільства, поступаючись національними інтересами та свідомо створюючи ризики для національної безпеки, необґрунтовано змінюючи стратегії розвитку, демонструючи подвійні стандарти, впроваджуючи надмірно централізаторські, а іноді і відверто репресивні методи управління. Поглиблювалось розходження між задекларованими

планами та намірами і практичними результатами функціонування влади, йшла підміна цінностей.

Все це відбувалось на фоні постійного зовнішнього втручання Російської Федерації у внутрішні справи України, що загрожувало втратою державного суверенітету. А вже РФ протягом значного періоду вела «гібридну війну» проти України на різних напрямках: економічному, енергетичному, інформаційному. Результатом ставала викривлена свідомість частини населення, створення негативного іміджу України на міжнародній арені, руйнація оборонного потенціалу, дискредитація європейських стратегічних напрямків розвитку, поглиблення соціальних конфліктів з використанням мовник ознак та інші руйнівні процеси. Внутрішні і зовнішні кризові фактори швидко накопичувались.

Відповіддю на дію таких чинників ставало зростання масового невдоволення владою, падіння довіри до владних структур нижче критичної межі, загострення протиріч в різних сферах та на різних рівнях життєдіяльності соціуму, тобто, створювались умови для розгортання нової політичної кризи.

Це і сталося на рубежі 2013 та 2014 років, коли основна маса суспільства усвідомила загрозу своїм інтересам з боку влади, рішуче виступивши на їх захист і створюючи нові протестні форми як самооборона, волонтерство і інші, здатні перетворювати хаос на порядок в процесі розвитку кризи.

Неадекватна реакція влади на кризу призвела до силового сценарію з людськими жертвами та до розширення масштабів кризи. Поєднання внутрішньополітичних і зовнішньополітичних чинників значно поглибила кризовий стан.

Адже розстріл «небесної сотні» не залишив ілюзій стосовно намірів влади і єдиною можливістю захистити суспільство і державу та відстояти свої стратегічні інтереси стала її зміна. А РФ перейшла до прямих військових дій і захоплення територій. В березні 2014 року відбулась анексія Криму та був розв'язаний військовий конфлікт на Сході України в порушення всіх міждержавних договорів та міжнародно-правових норм.

Все це потребувало розширення суб'єктів, здатних реалізувати програми виходу з кризи, орієнтуючись на принципово нове бачення перспектив суспільного буття.

Нездатність старої правлячої верхівки до сприйняття та врахування інтересів інших учасників політичного процесу, жорсткі управлінські методи, відсутність готовності до оновлення владного

суб'єкту, виключно корисливі мотиви управлінської діяльності абсолютно закономірно перевели політичну кризу в Україні з латентної форми у відкритий масовий протест, унеможливив тим самим будь-які компроміси та домовленості з попередніми представниками владної верхівки.

На цьому базисі відбулись сутнісні, а не формальні зміни влади: вибори нового Президента, перевибори Верховної Ради України, місцеві вибори, які висунули нові політичні сили до влади і інші кроки на шляху змін створювали умови виходу з кризи. Інститути громадянського суспільства виконували провідну роль в політичній системі, формували нові механізми подолання політичної кризи. Саме громадськість через добровольчі батальйони, самооборону, волонтерство вирішувала найактуальніші проблеми суспільного та державного життя. Це і відродження армії, і реальний захист Батьківщини на фронті, і громадський контроль за проведенням реформ, контроль над владою в аспекті її просування до прозорості та відкритості прийняття і реалізації рішень і боротьба з корупцією тощо.

Всі ці зміни просуваються дуже складно, достатньо повільно, зустрічають сильний спротив старої системи, усталених схем. Нерідко певні дії набувають негативного характеру, але іншого шляху реформування політичної системи і виходу з системної політичної кризи не існує.

Громадянське суспільство значно випередило державу у демократичному поступі, тому і виступає своєрідним локомотивом, що просуває сучасні демократичні принципи в суспільне та державне життя. Тому саме інститути громадянського суспільства виступають головним суб'єктом подолання кризового стану політичної системи.

Союзником громадянського суспільства виступає прогресивна Світова спільнота, що не лише надає підтримку у внутрішньо реформаторській діяльності, а і допомагає вирішувати питання захисту суверенітету та цілісності України у протиборстві з агресією з боку РФ. Така підтримка надає цілісності механізму виходу з політичної кризи, поєднуючи впливи внутрішніх і зовнішніх факторів.

Бібліографічний список:

1. Арістотель Політика / Арістотель ; пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К. : Основи, 2000. – 239 с.
2. Зиммель Г. Избранные работы / Г. Зиммель. – К. : Ніка-Центр, 2014. – 436 с.

3. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке / Алексис де Токвиль ; пер. с франц., предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М. : Прогресс, 1992. – 554 с.
4. Regester M. Risk Issues and Crisis Management in Public Relations: A Casebook of Best Practice (PR in Practice) / Michael Regester, Judy Larkin. – Kogan Page, 2008. – 264 p.

В статье анализируются внутренние и внешние факторы, способствующие возникновению и углублению политического кризиса. Исследуются причины и механизмы, способствующие выходу из политического кризиса. Причины кризисных явлений и способы решения проблем рассмотрены на примере современной Украины.

The present article provides the analyses of internal and external factors that may lead to emerging and deepening of a political crisis. The causes and mechanism that sponsor the escape from a political crisis are also researched. The reasons for the crisis and the ways of solving the problems are reviewed concerning the example of the modern Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 05.08.2016

УДК 347.962

Нестерчук Л. П., НУ «ОЮА»

ВНУТРІШНЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ – НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОЛІПШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНСЬКИМИ СУДАМИ

Статтю присвячено питанням змісту та реалізації принципу спеціалізації в судовій системі України, визначеної в Конституції України, законодавства про судоустрій та інших нормативно-правових актах. Особлива увага звертається на проблеми вивчення і можливого застосування принципу спеціалізації в судових органах судоустрійної частини судової влади, охарактеризувавши його зміст зовні і визначивши внутрішньо. Особливо цей підхід актуальний в світлі проведеної судової реформи в Україні в 2016 році.

Судова реформа є однією з найочікуваніших у суспільстві, оскільки справедливий, безсторонній та неупереджений суд є вибором того, чия воля зведена в закон. Це – вибір саме українського